
ПРОГЛАД

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2012 (год. XXI), ISSN 0861-7902

Ния РАДЕВА

КЪНЧО-СТОЯНОВИЯТ ПРЕПИС (1844 г.) НА „ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“ И НЕГОВИЯТ ЕЗИК

Nia RADEVA

KANCHO STOYANOV'S TRANSCRIPT (1844) OF „A SLAVO-BULGARIAN HISTORY“ AND ITS LANGUAGE

Преписът на „История славянобългарска“, направен през 1844 г. от търновеца Кънчо Стоянов, отразява късната рецепция на Паисиевата творба. Текстологичните наблюдения и тези върху езика на ръкописа показват, че са използвани няколко преписа с различна генеалогия и с различен баланс между архаични и характерни за говоримия език през първата половина на XIX в. морфологични, синтактични и лексикални особености. Преписът е неединен в езиково отношение.

Ключови думи: *„История славянобългарска“, Паисий Хилендарски, Кънчо Стоянов, морфологични особености, синтактични особености, лексикални особености.*

The transcript of “Slavo-Bulgarian History”, done by the Turnovian Kancho Stoyanov in 1844, reflects the late reception of Paisiy's work. The textological examination and a close study of the language of the manuscript show that it is based on several transcripts, with different genealogy and a different balance between more archaic morphological, syntactic and lexical traits on the one hand, and elements typical of the spoken language during the first half of the XIX century, on the other. In terms of language the transcript is not uniform.

Keywords: *“A Slavo-Bulgarian History”, Paissiy Hilendarski, Kancho Stoyanov, morphological traits, syntactic traits, lexical traits.*

Кънчо-Стояновият препис не е бил обект на подробен езиков анализ. Без да се имат предвид панорамните изследвания, където само е споменат, той е проучван от В. Пандурски (*Пандурски 1972*, 56–63) и от И. Радев (*Радев 2000*, 421–423; *Радев 2012*, 83–86).

В. Пандурски описва съдържанието на преписа по листове, представя образите и гербовете, включени в него. Според Пандурски съдържанието и структурата на Кънчо-Стояновия ръкопис вървят по Рилската преправка и по Еленския препис от 1784 г. Вземайки под внимание и пропуснатите в ръкописа глави, изследователят прави извод, че „съдържанието е по-целенасочено с цел показване най-вече славното минало на българския народ” (*Пандурски 1972*, 61). Посочва, че този препис засега има най-много образи и гербове от Стематографията на Хр. Жефарович в сравнение с останалите, в които са включени такива изображения (*Пандурски 1972*, 62).

И. Радев (*Радев 2012*, 85) коментира добавките и свидетелските данни на К. Стоянов, но смята, че не е ясно какъв вариант на Рилската преправка използва, и че по това време в Търново са били „достъпни” Еленският препис от 1784 г., а също и Харитоновата и Габровската преправка. Ръкописът на К. Стоянов е сред преписите, които отразяват закъснелия интерес на търновци към „История славянобългарска” през 30–40 г. на XIX век (*Радев 2000*, 421–423).

Настоящото проучване разглежда основните езикови особености на преписа във връзка с други преписи, за които има данни, че са ползвани пряко или косвено. Наблюденията и изводите ще покажат мястото му сред т. нар. Търновски преписи на „История славянобългарска”. Изследването проследява как ръкописът отразява книжовноезиковите процеси от този период, тъй като късните преписи на Паисиевата творба имат отношение към изграждащата се нормативност, имат и своя скромна дял в изпробването, комбинирането на модели и варианти на наддиалектна основа. Така работата върху езика на късните преписи и в частност на К.-Стояновия уплътнява и допълва представата за процесите, довели до формирането на книжовен език от нов тип през 30–40 г. на XIX век у нас.

Понеже преписът от 1844 г. не е правен по един ръкопис, а винаги има влияние от ползвания „оригинал“, езикът на К.-Стояновия ръкопис не е единен. С оглед на казаното е необходимо да бъде представено съдържанието на преписа. Той включва: **Предисловие** (л. 22б–24б) – преработка на втория Паисиев предговор; **рисунки на 8 монети** с образи от Стематографията на Хр. Жефарович; **периодът от Ной до Константин Велики и Ликиний Мучител** с владетелите Илирик, Бладилия, Коледа, Болг, Брем, Лил, Перун, Декефал (л. 25б–33б); **същинска българска история от Вукич до Моисей** (л. 34–38); **обръщение на Павел Ненадович към Хр. Жефарович**, в което накрая са добавени имената на **Кънчо Стоянов и Стоянчо Ахтар**, както и на **папа Андреа папа Дойнов** (л. 38б–39); **същинска българска история от Йоан Асен до цар Георги** (л. 40–79); **глава с наслов *Во время второе разорение Болгарии*** (л. 80–82б); **глава за славянските учители**, към която има данни кога българите са си поставили патриарх и за положението им под гръцката духовна власт (л. 83–90).

В изследвания препис липсват всички глави списъци, познати от Паисиевата история или от Рилската преправка – на българските и на сръбските крале и царе, на турските царе, на българските и на сръбските светци. Не намира място първият Паисиев предговор, както и послесловът му. Няма описание на знамето, въпреки че според Пандурски е предвидено. Липсва и главата за четирите части на българската земя. В композиционно отношение прави впечатление, че в Рилската преправка главата за славянските учители е преди тази за второто разорение, а у К. Стоянов е обратното.

Всъщност у К. Стоянов се комбинират акцентите в идеите на Паисиевата история и на Рилската преправка. От Паисиевата история той използва патриотичния заряд, полемичната насоченост на текста, а от Рилската преправка допълва историческите данни. Нов емоционален момент и актуализиране на текста се постига с добавянето на изображенията и на песента за Крум и Никифор, както и със стихотворението, посветено на Хр. Жефарович. Структурата следва по-скоро Паисиевата история – ръкописът на К. Стоянов започва с полемиката на втория Паисиев предговор (срещу тези, които не учат своя език и нямат национално самосъзнание и самочувствие) и

завършва с полемиката от края на Паисиевия текст (срещу неадекватното отношение на съседните народи и на гръцката духовна власт към българите).

В този смисъл е логично текстът на ръкописа да следва главно този на Паисиевата творба. Конкретните съпоставки показват, че К. Стоянов ползва препис, който отвежда към Втория Софрониев. Това личи както на текстологично, така и на езиково равнище. Става въпрос за препис, който е близък по език до Преображенския и до Белочерковския, т.е. процесите, „зададени” във Втория Софрониев препис, вече са в по-напреднала фаза, и в същото време това е препис, който по-пълно отразява текста на Втория Софрониев. Съпоставката с него тук се прави условно.

Към този препис насочват: предисловието, с изключение на края му л. 22б–24б; за Ной и синовете му л. 25–25б; за наследниците на Ной л. 27; за Вукич л. 34–34б, 35; за Батоя до Тривелия л. 36–38; за Йоан Асен до Таган л. 40–41; за отстъпването от християнството, за Кардам до Тома Отстъпник л. 42б–44б, 46–47; за кръщението до Самуил л. 47б–52, 52б, за Йоан Владимир л. 53–54; л. 54б–56 до Долан; за Алусиян до Иван Шишман л. 56–67б; за славянските учители л. 83–90.

Засега е трудно да се установят по-конкретните отношения на К.-Стояновия с Преображенския и с Белочерковския препис. В К.-Стояновия както и във Втория Софрониев препис данните за Суботин са след тези за Селевкия, а в Преображенския и в Белочерковския те са по-нататък – след Самуил. Данните за Никифор (по времето на Васлий Багренородни) са налице във Втория Софрониев и в К.-Стояновия препис, но липсват в Преображенския и Белочерковския. От друга страна, в една група попадат Вторият Софрониев, Преображенският и Белочерковският, където разказът за Тома Отстъпник е по-назад в текста, в сравнение с К. Стоянов. Освен това името Тербал, дописано в полето на л. 16 в Преображенския, у К. Стоянов вече е в текста, но липсва във Втория Софрониев и в Белочерковския.

Долавя се връзка и с други преписи. Финалното изречение на К.-Стояновия препис *егда соудети иматъ господь* (л. 90) съвпада с това в Пантелеймоновия. Отделни лексеми и изрази пък са общи с

Габровската преправка. Текстологичната съпоставка на отделни моменти от повествованието обаче показва по-близка връзка на на К.-Стояновия препис с Рилската преправка, а на Габровската преправка със Спиридоновата „История во кратце”.

Към Рилската преправка в ръкописа отвеждат: края на предговора л.24б; за наследниците на Ной л. 26–26б; наследниците на Ноевите синове до Вукич л. 27–34, 34б–35б; за Телериг л. 41б–42б; за Тома Отстъпник л. 47; за тоягите на българската войска л.53; за Йоан Владимир л. 54–54б; за султан Мурат до второто разорение л. 57б–82б. Тук също връзката е непряка – очевидно чрез междинен препис.

Странното обаче е, че езикът между някои от тези части е много неединен. Някъде се запазват архаичните морфологични и синтактични черти на самата Рилска преправка, а другаде морфологията и синтаксисът отразяват облика и категориите на говоримия език. Общото впечатление е, не някой умно и последователно е пре-редактирал Рилската преправка. Направил е с нея това, което е направил Софроний във Втория си препис на Паисиевата история, само че в по-късно време, когато говоримият език в по-голяма степен е готов да навлезе в книжнината. Възможно е това да е автор на препис от групата на Старозагорските. В този смисъл може да се окаже важна поразителната текстологична прилика между л. 30б–31 от изследвания ръкопис с фотокопието на една страница от Старозагорската преправка от 1837 г., поместено в книгата на Б. Ангелов за Рилската преправка (*Ангелов 1966*, 69).

К. Стоянов или авторът на неговия изходен текст вероятно е ползвал два преписа на Рилската преправка – един по-точен спрямо нея и един с „демократизиран” език. Другата възможност е ”оригиналът” да не е бил с „уеднаквен” език, а с еkleктично събрани и комбинирани стари и нови форми и категории. Така и в новия препис се повтаря положението от преписа основа. Двете възможности обаче не правят явлението по-малко странно, тъй като, дори да няма добра филологическа подготовка, К. Стоянов разполага примерно с 3 преписа, написани основно на говорим език, и не е логично да не забележи разликата, дисбаланса, внесени от езика на четвъртия източник. Все пак това е вече средата на 40-те г. на XIX век, времето,

когато говоримият език се развива интензивно чрез наддиалектни формации и се приема, че в по-големи градове в Северна България и в частност в Търново има градски тип говори. По това време става актуален въпросът за нормативността на изграждащия се новобългарски книжовен език.

В частите, отвеждащи към Рилската преправка, езикът е най-архаичен между л. 41б–42; л. 68б – л. 76б и на л. 79. Повествованието е за Телериг; за *Второе прихождение турецкое на болгаров* и как Георги Арбанас побеждава турците; за смъртта на българския цар Георги и царица Ирина и за съдбата на децата им. Тук езикът в някои случаи дори предлага стари синтетични варианти на по-нови решения в Рилската преправка. От друга страна, най-силно влияние от говоримия език се забелязва между л. 30б–33б за Илирик до Константин; между л. 76б–78б за Мохамет Втори до смъртта на Янкул войвода; между л. 80–81б за второто разорение; както и в началото – л. 26–26б за Неврот. Лист 76б от ръкописа на К. Стоянов е мястото, където може да се види целият диапазон на различията и промените, които претърпява езикът на книжнината ни за повече от половин век.

„Фактите”, които К. Стоянов взема от Еленския препис – съпоставката е по данните от книгата на Б. Ангелов – засягат само четири момента – разказа за голия Ной (л. 25б–26), песента за Крум и Никифор (л. 44б–45б), допълнението за пленяването и освобождаването на Владимир от Самуил и любовта между Владимир и Косара (л. 52–52б); разказа за бягството на Самуил и сина му след сражение (л. 52б–53) (*Ангелов 1963*, 130–145). Трябва да се подчертае, че К. Стоянов преписва изборно от Дойно Граматик. Не включва песента за Косара и Владимир, не включва две от добавките, появили се за пръв път в Еленския препис (*Ангелов 1963*, 132–142). От друга страна, прибавя изречение в края на сюжета със заспалия Ной и допълва два стиха към песента за Крум и Никифор. Връзката на К.-Стояновия с Еленския препис се изразява и в паратекстови елементи – образи, прерисувани от Стематографията на Хр. Жефарович, подвързана заедно с Паисиевата история у Дойно Граматик. Търновецът подбира някои от гербовете и изображенията в Стематографията и вече ги прави част от самата История. От Еленския препис е взето и стихотворението на П. Ненадович, посветено на Хр. Жефарович (л. 38б).

Между тези два ръкописа езковите разлики като че ли не са толкова съществени, но има отделни акценти, които допринасят за многообразието в езика на К.-Стояновия и показват, че той търпи влияние и от Еленския препис.

Пъстрата картина от съответствия не изчерпва текста на преписа на Паисиевата история, направен от К. Стоянов. Има пасажи, оставащи извън изброените съпоставки – допълнителните данни за Алусиян, записани в скоби (л. 56) и за отношението на гръцките епископи (л. 88). Те насочват към връзка с други преписи.

Извън съпоставките със споменатите преписи остават отделни изрази: в обобщението след разказа за голия Ной – *Таквизи са, читателю, благослови бащини* (л. 26); добавените имена на Кънчо Стоянов и на Стоянчо Ахтар след текста на стихотворението на П. Ненадович – *словеснейшии г: КанѹѢ СтоѡновиѹѢ бакалѹѢ, лювоорѡднѣшии г: СтефанѹѢ ПенювиѹѢ АхтарѹѢ* (л. 38б–39), както и записката, че *от Илена папа Яндреѡ папа ДѡйнѡвѹѢ същѡ има свидетелства*; последните два стиха на песента за Крум и Никифор – *кои ме ѹѢе, на ѹестѹѢ нека мѡ ѡ, немо песен, мене ѹаша винцы* (л. 45б); уточненията за църквата „Св. Димитър” в Търново – *оттатакѹѢ реката срецо патрїѡршіѡта в нїнешното време ѡ срѡтїна и като ѡ соградїѡа...* (л. 53б), както и за манастира „Св. 40 мъченици” – *влизѹѢ прї Янтра* (л. 62); данните за поробената столица – *които биле близо при рѣката правили ги на бани, салтѹѢ въ Тѡрново има 3 цѡрквы потѡрѹени и 1 на баня направена*; уточнението и *погѡбилѹѢ учители ихѹѢ и изгорилѹѢ сѹчки нїхни книги*; (л. 81);

Добавките на л. 38б, л. 39 и тези на л. 81 са със сигурност на автора на преписа. Първите две се отнасят лично до него и до работата му по ръкописа, а останалите две са нанесени в полето на страницата, т.е. те не са имали място в „оригинала”, по който е работено.

Многото влияния, преки и непреки, на различни източници поставят въпроса дали К. Стоянов създава компилацията, комбинирайки и съчетавайки всичките или част от тях, или ползва вече готов вариант, осъществен преди него, като просто го преписва. Проучванията на този етап не са достатъчно, за да се даде отговор на въпроса, но вероятно на търновеца К. Стоянов са били достъпни Еленският препис, Габровската преправка, Харитоновата преправка (Радев 2012, 85).

Тъй като езикът на този ръкопис не е единен, изследвайки негови графични, фонетични, морфологични, синтактични особености и лексика, проучването ще отчита разнообразието, дължащо се на влиянието на по-ранни преписи и отразяващо страни от състоянието на формирация се книжовен език през 30–40-те г. на XIX в.

Графика. Фонетични черти.

В основната част на ръкописа, която отвежда към Рилската преправка и към Втория Софрониев препис, от буквите, имащи отношение към развойни исторически процеси, свързани с характера на българската вокалната система и промените в нея, се използват *ѧ*, *Ѣ*, *Ѧ*, *ѧ*, *Ѩ*, *ѩ*, *Ѫ*, *ѫ*, *Ѭ*, *ѭ*, *Ѯ*, *ѯ*, *Ѱ*, *ѱ*.

Буква *ѧ* се пише в краесловие. Много рядко в тази позиция се среща *Ѣ* (*люѣчитель* 36б, *вѧъ* 37, *неблагодаренъ* 4).

Ятовата гласна се изписва на етимологичните места (*вѣра*, *гнѣвъ*, *нѣкои* 3б, *звѣздочетецъ*, *крѣпостию*, *вѣтръ*, *видѣлъ* 36б, *заповѣдалъ* 37). Понякога вместо ятова гласна стои *е* или обратното (*вѣха* 37). Трудно е да се прецени доколко замяната е продиктувана от диалектни различия, доколко влияе преписът, по който се прави новият, и доколко си казва думата неустановеният правопис. Малката носовка се пише в случаите, в които днес използваме *я* (*волаѧа* 3б, *землаѧа*, *кназове*, *градѧтъ*, *таѧъ*, *оставаѧъ*, *смиѧли се*, *работѧтъ* 36б, *ѧзиѧа*, *царѧа*, *царствѧа*, *ѧ мест.* 37). Понякога вероятно има звукова стойност *е*, но традицията се оказва по-силна (*сеѧа*, *проклѧлъ* 37). Йотувано *а* се използва много рядко в началото на думата и то обикновено в думата *език* (*ѧзыкъ* 36б).

Буква *Ѩ* се пише на етимологичните места (*выѨъ*, *сынѨъ* 3б, *ѧзыкѨте* 36б), както и вместо *и* (*потреѨыѨи* 37). Наблюдава се и обратната замяна.

Буква *ѩ* се използва преди гласна (*перѩѩи*, *намеренѩето* 36б, *повѩленѩе*, *старѩѩи*, *тѩѩ* 37). С *Ѫ* започват някои думи (*исторѩѩ* 24б, *ѩѩѩ* 23б).

Изборът между *Ѯ* и *ѯ* се определя от позицията – *Ѯ* се поставя в средата, а *ѯ* – в началото (*внѮки*, *хѮртѮвали*, *ХѮсовѮъ*, *лѮдръ* 3б, *вѮзѮлѩѩе*, *дрѮгимѮ* 36б; *оѯмножи се*, *оѯмре* 3б).

Липсата на правописна норма и невъзможността да се ползва традицията, личи най-много при предаването на днешния звук (ъ). В някои примери личи черковнославянско влияние (орѣжїѣ, мѣучитель, лѣкъ 36б; востаналъ 36, созвалъ 36б, крепокъ 39). Към тях можем да прибавим и столпа, солнице, первите 36б. В други случаи на мястото на днешен звук ъ, както и при изговор на *редуцирано а*, К. Стоянов пише *а* или *ā* (мѣдръ 36б, ѿфарли, трагнаха, вади 36б, да не са 37б, твѣрдѣ 39б, да рекатъ 40). Има лексеми, където гласен звук изобщо не се отбелязва графично (мѣдръ 36б, реклъ 36б, 37, огнь 36б, вѣтръ 36б, излезлъ 38).

Предпочитанието на ѿ и ѡ се свързва с началото на думата, със съответния предлог и представка (ѡтишле 27, ѡбѣкоша 68б, ѡвсюдоу 68б, ѡемале 81. Рядко ѡ стои в краесловие – негѡ 27б, егѡ 67б.

Буква ѡ се използва на мястото на днешно *дж* – маѡари 34, ѡемли 81, Пазарѡникъ 69, Доброѡа 75б. Не се среща обаче буква *з*, лексеми като *зѣкрїѣ*, *зѣло*, *озлюбѣвали* се пишат със *з*. В заемки спорядично се срещат *v*, *ѡ*, *ѣ*, *ѡ*.

Паерчик се отбелязва на мястото на изпуснат краесловен ер, главно в края на реда. Използват се прости и буквени титли.

Графичните и правописните особености на текста, отвеждащ към Еленския препис, са същите. Разликите са в честотността. Не се спазва „правилото“ за *ї*. Буквата се среща и пред съгласен – *вївлїа*, *Нїкїфора*, *Самїола*, *Владїмира*, *сєрвскїго*, *скрїха*. По-рядко се използва *ѣ* за сметка на *ѣ* и на *я*. В тази част липсва *ь*, но тя обхваща едва седем страници от целия ръкопис, а употребата на буквата в преписа като цяло е рядка.

Текстовете за второто разорение и за славянските учители до края на ръкописа (л. 80–90) са предадени с по-различен, „по-ръкописен“ почерк. В графично отношение се наблюдават някои разлики. Преди всичко тук много рядко се изписва *я* за сметка на днешното *я*. Буква *ѣ* също често се заменя с *я* (*ся*, *прияли*, *время*, *нѣкоя*, *везиря*, *кащя* ’къщи’, *землята*, *гравялъ*, *вяхоу*, *окаянна*, *хрїстїяне*). Не се среща *а* с черта отгоре, което иначе отбелязва звук *ъ* или *редуцирано а*, с изключение на топонима *Карамъ* (80). В единични примери се използва *ж* (*твѣрдѣ* 83б, 84б, *пжти* 80б). „Правилото“ за

избор между *ou* и *ʒ* на места се свежда до използване единствено на *у* (*учители, умрѣлъ, у предлог* 80, 83б, *уѣждѣни* 83б; *турцыте, отступили* 84б, *Търнову* 85, 87). Само до средата на л. 83 се срещат буквени титли, паерчик и спорадично буква *ʒ*. Същото се отнася и за *wo* и *w* – в последните две глави (л. 80–90) те почти не се изписват.

Освен че правилото за *ї* не се спазва последователно, графемата се предпочита в съчетания *при-*, *хри-* и *три-* (*прішелъ, прішествіе, пріводятъ, воспріемне; хрістово, хрістіанскѣю, Трївѣлія*). Така буквата се среща по-често отколкото в останалите части на текста.

Аналитично представените степени за сравнителна и превъзходна степен в К.-Стояновия препис са оформени разделно, като в отделни примери частицата *но* се изписва слято е думата.

Някои фонетични явления или отделни техни прояви (редукция *а:ъ*, ятов преглас, облик на групите *-ър-*, *-ъл-* между съгласни) не могат точно да се проследят поради неустановения правопис, в резултат на което един звук се предава с две или три букви.

Същото се отнася за правописа на местоименните клитики *ме, те, се*. Обикновено *се* се изписва точно по този начин, но често се среща и във вариант *сѣ*. В частите, които отвеждат към Еленския и към Втория Софрониев препис, се среща и *са*, а в крайните листи – *ся*.

Предлозите *в* и *с* не се удвояват и се записват *въ, съ*. Облик *во* и *со* има съответно на л. 28, 46, 67, 70, 76б, на л. 72б, 78б, 85 и др. Варианти *сос* 35б, 80, 90, *сасъ* 72, 83 се срещат ограничено. Те липсват в Рилската преправка, но ги има във Втория Софрониев и в Преображенския препис.

Редукцията е представена в целия препис на К. Стоянов, но не последователно и неравномерно. Най-много случаи има в частите по Еленския препис (*лози, грозди, лѣшови, винѣ, прѣклеха*). След това се нареждат тези, отвеждащи към Втория Софрониев и към Рилската преправка (*юци, търговиць, московити, гинералъ, кладеніць, сига, нїе 'не е', нїим 'не им', ѹи 'че', хѣртѣвали; евреѣте* 37). Тук се включва и редукцията, отбелязана в глаголни окончания (*вѣди, пиши, зѣми, прѣпиши, иди* 3 л. ед. сег.; *излези, влезѣи, слезѣи, нареѹи се, отидѣи, дади* 3 л. ед. аор.; *воѣши, имаши, отиваши* 3 л. ед. имперф.) Явлението не

е представено между л. 68б – л. 76б и на л. 79, където текстът е на основата на архаичен препис на Рилската преправка. Единствените примери са в лексеми, липсващи в нея (месѣца 69, месѣцъ 74, ѹи 71). Случаите обаче с представяне на неударено е с и в глаголни окончания се повтарят и на тези листи.

Краесловно обеззвучаване и асимилация се срещат рядко, но в целия препис (понапрѣтъ, нарѣтъ, назатъ, тогисъ, гратъ, потъ *предлог*; потканатъ, иставрези, воспоминаѹти, москофцы, ратко). В единични примери се наблюдава обратното – беззвучен съгласен, който не се озвучава при изговор, в ръкописа се отбелязва със съответния звучен (везъ 'всичкият, целият' 28б, Пиродскомѣ 68б, одъ *предлог* 83). Това вероятно е проява на свръхстарание от страна на книжовника. Въпреки че двете явления са отдавна установени в говоримия език, никой през 30–40-те г. на XIX в. и по-късно не прави опит да ги установи в писмения, където традицията продължава да се спазва.

Ятовият преглас е трудно да се проследи, но следва да се отбележи, че нема, веѣа, големъ и теѣхъ се срещат приоритетно с -ѣ в частите по Рилската праправка, в останалите не е прокаран последователно единият или другият облик.

В ръкописа е засвидетелстван и друг преглас – на а след мек или исторически мек съгласен в е. Примерите са основно глаголни форми за 3 л. ед. и мн. ч. (наричѣтъ ста, кажетъ, оучѣтъ, извадетъ 80 мн. ч. сег.; поживѣ 29б, ѣмре 29б, разѣме, виде 77б ед. ч. аор.; видеѣа, присмеѣа мн. ч. аор.) Наблюдава се и при съществителни (болѣри 47б, римленитѣ 31б, 33, моравлени, ваѣѣцы 38).

В преписа си К. Стоянов допуска грешка, която няма фонетичен характер и не е свързана с езикови процеси, но се посочва тук за пълнота. Той често разменя местата на две съседни букви или срички в думата. При собствените имена би могло да се приеме, че така са разчетени или че в подложката са били изписани по този начин (Бѣѣфиръ вм. Буфиер, Танага вм. Тагана 41, Бѣязитъ вм. Бае/язит 72б, Шѣманда вм. Шумадия 84; Карклѣѣа вм. Краклисия 69). Примерите обаче са повече и много разнообразни, включително и цифри – празникъ вм. празник, до ендѣго вм. до единого 42, наро-

дѣта в м. народат, чѣшки в м. чешки 29, гѣвѣзѣзы в м. гѣнувѣзы 70, лето господне 412 в м. 421 л. 35. Подобни особености имат по-скоро текстологична стойност при изясняването на генеалогията на ръкописите.

Морфологични черти. Имена.

В К.-Стояновия препис съществителните в множествено число обикновено завършват на -и (волгари, овчари, орачи). В частите, отвеждащи към Втория Софрониев препис, има окончание -и и -ѣ. Между л. 80-81б, където текстът е по Рилската преправка по редактиран препис, се предпочита вариант волгарѣ, ѣничарѣ, христїяне. Форми като кралїе, сербїе, снопїе, амазонїе са редки, но в целия ръкопис. Те са наследство още от Втория Софрониев препис.

Бройна форма се среща по-често в текста по Рилската преправка и по Еленския препис (два врата, два вратаѡ, два сына, 3 сына, 72 газык).

Отглаголните съществителни са с форма на -ние (моленїе, смлѣтенїе, погранїе, правленїе, ѡвенїе). Примери като теглене са изключения.

Дългите форми на прилагателните се употребяват наред с кратките в целия препис (волгарскїи, долгїи, великїи, сербскїи, грецескїи, вторїи, праведнїи; грецескаѡ, книжната, цароградская; дрѡгоѣ, агарянскоѣ, архїерескоѣ, грецескоѣ).

Членуването е застъпено в ръкописа с изключение на частта между л. 41б-42; л. 68б-76б и л. 79, където случаите са само три (тѣрцыте 71, тамошните 70, своите). Първият от тях е без съответствие в Рилската преправка. Морфемата се пише слято с думата, срещат се примери, в които оформянето е полуслято или разделно. С оглед на установяващия се книжовен език е важен изборът на членна морфема за м. р. ед. ч. и за мн. ч. Предпочитани са моделите на източните говори. В текста се срещат днешните пълен и кратък член за м. р. ед. ч., без изборът да се свързва с правило. При съществителните със стари меки основи и при прилагателните и някои местоимения членът е мек (народатѡ, родатѡ, конатѡ, рода, азыка, живота, конѡ, вѣчѡѡ; волгарскїѡ, первїѡ, среднїѡ, сичкїѡ, технїѡ, своѡ). На четири места обаче има член -о – в предговора, записан полу-

слято с думата (свои-о, свои-ω), и на л. 80б и 82б патрїархъ-ω, по-дириї о, оформен полуслято и разделно.

Съществителните на *-ие*, преосмислени като събирателни, се членуват с *-то* (царїето 30, 31, царето, ровито 48б). Те са наследство от Втория Софрониев препис.

Степенуването в изследвания ръкопис е аналитично. Моделът за сравнителна степен е оформен слято или разделно (понапредъ, погворе, помъдри, подовре, по искъсени, по политичны). Частичата *най* се пише разделно с прилагателното и наречието (най силни, най проклато, най пауче, най перво). Архаични форми като *первейшіи*, *стриши* 29 са редки.

Морфологични черти. Глаголи.

Инфинитивът е запазен преимуществено в частите по архаичния препис на Рилската преправка (не имехъ место ѿкъдъ бежати, не име что сотворити, научаша пленити, не можетъ противити сѧ, чѣдо велико слышати) най-вече между л. 68б–76б и л. 79. Примерите иначе са редки (троудъ имахъ собирати, вѣдеши орати, да вѣде воевати, кога прославляти). Съкратен инфинитив в съвременния си облик също се среща, но само след глагола *мога* – не можеше навн 32; не мога строува бранъ 51; не мога дигна крамола 51. Примерите се повтарят от Втория Софрониев препис през Пантелеймоновия и Преображенския.

Наред със съвременните окончания за сегашно време се срещат и архаични, главно в частите по Рилската преправка, където е ползван архаичен препис (хощѣ, приидѣ, вѣдѣ 1 л. ед. ч.; послешн, воздаси 2 л. ед. ч.; приидетъ 3 л. ед. ч.; кажѣтъ, имеютъ 3 л. мн. ч.). Те обаче се използват като варианти още от Втория Софрониев препис и по-късно – в Пантелеймоновия и в Преображенския, където обаче количествено намаляват. У К. Стоянов в частите по архаичния препис на Рилската преправка преобладават архаични аористни форми за 3 л. мн. ч. от типа *взѣша, разсѣша сѧ, придоша, поплениша, сразиша, повѣдиша* или *рѣзахъ 75, дѣлахъ 75, не имехъ, закалахъ, отвеждахъ, вѣхъ 29*. В текста, отвеждащ към Еленския препис, също има *покарахъ*. Окончанието *-ху* не е ново, има го в Спиридоновата история, а отделни такива облици се срещат и във Втория Софрониев

препис. Така по две линии глаголните форми на -ху преминават в по-късни ръкописи, но си остават характерни за старата традиция. Прегласени форми за 3. л. ед. ч. аор. (оуириѣ, разъириѣ, видѣ) има в ръкописа на К. Стоянов. Те са от текста по Еленския препис, но специално оуириѣ и пожириѣ са характерни за езика на всички споменавани тук преписи. Същото важи за спорадичните примери с прост аорист (такива липсват само в Габровската преправка). В преписа на К. Стоянов обаче примерите са в частта с най-архаичен език (рѣхъ 76, паде 75, поѣѣже 79).

В целия препис са засвидетелствани презентни и имперфектни форми за 3 л. ед. ч. (зѣири, пиши, вади, можи; искаши, зѣириши, коѣири, имаши), характерни за Източните говори. Те са възприети от Втория Софрониев препис, като повишават честотността си в Пантелеймоновия и Преображенския и съответно у К. Стоянов.

Контрахираните разговорни глаголни форми в ръкописа оуѣири 80, нири = не е 77 за 3 л. ед. ч. сег. имат място в преписите още от Втория Софрониев.

Моделът за бъдеще време по-често е съвременният – *частица ще + глагол* (ще рѣчиши в предговора, ще се рѣчи 63, ще стоѣти 46б, ще стоиши 80б, ще се весѣлѣти 46б, ще восприѣимѣти 88, ще си зѣириши 80б, ще се маѣти 46б), но се среща и модел *ще да + глагол* (не ще да можи да сѣди 60), както и архаичният (хоѣири бѣгати 42), само че ограничено.

Еловите причастия в ръкописа на К. Стоянов имат окончание -е за мн. ч., когато текстът възхожда към Еленския или към Втория Софрониев препис (произшѣ, отишѣ, изѣиришѣ, искашѣ). Формата последователно се избира между л. 80–81б, където е ползван подемодернатичен препис на Рилската преправка (укири писѣваѣри, изѣиришѣ, разѣиришѣ). Окончание -и се свързва с обличията в Рилската преправка и Втория Софрониев препис (прѣсѣири, привзѣири, соѣиришѣ, остѣири, станѣири, потрѣири, прогнѣири, ѣиришѣ, поѣиришѣ, писѣири). В целия текст обаче преобладава вариантът *вирѣ* на еловото причастие на глагола *сѣири*.

Минало деятелно първо причастие е запазено в частите по архаичния препис на Рилската преправка между л. 70–75б (онъ зѣиришѣ разѣиришѣ 72б, видѣвше тѣириши писмо проѣиришѣ ..., сѣиришѣ татарскѣири

изшедїи из Мѣотихъ 72б, папа же ѿвѣщавъ емѣ сыце вѣмь азъ 72; оуслишавъ Беззигъ сїа оубоа сѧ 72б; слышавъ яко градеть Мѣрат 74б; не отслабѣвати воинѣ на оставшїа болгаровъ 72б; ниутоже спевъ 69; и видавшѣ тѣрци писмо 70б; видавъ яко не может стати протївѣ солтанѣ... и остави 73б; и не могъ терпети оубы самъ себе 72б; вѣжа възавши съ собою главѣ апостола Яндреа 74б; и аще изволетъ... согла- сївша сѧ 75б. Обичайно тези причастия се редактират чрез подчи- нителен съюз и съответстващо им казуемо, като еквивалентът им е най-често подчинено обстоятелствено изречение.

Между л. 41б–42 и л. 69–78 се употребяват и много сегашни деятелни и сегашни страдателни причастия, например не имѣа войскѣ противитї сѧ емѣ но поидѣ 73; написаха до... нищѣ ѿвета 75; и поидоша на тѣрковъ нищѣ предводитѣла 75; вѣ страхъ и оужасъ вѣмъ зращымъ 75; виделъ войскѣ Мирювѣ носѣщѣ прапорцы 75; всѧ дѣлама ѿ тоурковъ 74б; називаемїи Скендеръ 76, нарицаемынъ Лабасъ 86б, докато случаите извън тези листи са единични и то в предговора или в цитати и устойчиви словосъчетания (незнающын, сѣщи, просто рещы 29б).

Частици же, оубо са засвдетелствани главно между л. 41б–42, л. 68б–76б и л. 79.

Използваните безлични конструкции (много кавгѧ било въ Бидинъ 78, се намира чѣловѣци 2б, царъ їванъ Шишманъ покраї Искра имало монастырь 71б, зацо билъ искало Мѣртагонъ царъ 83, нападнало на него страхъ 46б, нападнало на него болезнь 50) се срещат във Втория Софрониев и в другите съпоставяни преписи. Някои от тях редактират архаичното кыстъ 'стана, случи се' (много кавгѧ било въ Бидинъ 78) и в този период разширяват употребата си.

Думата *народ* се съгласува със казуемо в мн. ч., както е и в останалите преписи.

В преписа се използва родително-винителна форма за м. р. ед. ч. Запазен е дателен падеж със значение за притежание, а също и винителен при ж. р. (кога поставѣли архїепископа; за того царѧ Мїхала нїе писано, и оучинили с брата мѣ Лева, искалъ самаго царѧ, изишелъ из Цариграда; оуставїлъ царство братѣ своему Ялеѣандрѣ, выха весма болгаромъ благодарили, имъ поставили патрїѧрха въ

Болгарію, биле подъ патриаршію цариградскѣю, ѿтложили се от патриаршію греческѣю, настѣпи на землю греческѣю, ще восприемнатъ мздѣ свою, держатъ свою вѣрѣ). Примери като по вожиемъ смотрениемъ, са неискѣсни писаниемъ са редки. Повече остатъци от косвени падежи – творителен, родителен и винителен – понякога с неправилно съгласуване и с различни окончаня – има в най-архаичната по език част на ръкописа.

Дателен самостоятелен се среща в 5 случая – идѣшимъ же тѣмъ достигоша единъ градъ 42; таже до двоимъ пришедшимъ лѣтомъ ѿнели же тѣрки 68б, мѣнѣши же 10 лѣтъ... въздвиже сѧ 69б; идѣшѣ же еиѣ мимо Голоуѣнъ солѣнѣани вѣхѧ призваши 70; бивше емоу къ папи ради окоронованїѧ кралевскаго и кившїѧ вѣседи всѧ воспоманѣлъ 72. Те обикновено са съответствия на същите конструкции в Рилската преправка и следват ползвания архаичен препис.

Характерни за синтаксиса на К.-Стояновия препис са съставните глаголни сказуеми с първи компонент *фана* (фана да мисли 32б, фанаха да си завиждатъ 33, фана да ѧ кара 32б, фанаха да се виатъ 78). Те са свързани с пре редактирания превод на Рилската преправка. Останалите съставни глаголни сказуеми са от типа *почеѧ да оучи* 46. Срещат се и сказуеми и с първи компонент *оставя* (оставили да не работѧтъ 26б, оставили да не гравѧтъ 81). Разговорен характер имат и конструкцията *зеѧ възъ милости та посѧкоѧ* 77б, където първият глагол е десемантизиран и дистантно се включва съставно глаголно сказуемо.

Съюзните връзки, наследени от традицията, са: *когда* 25, *егда* (же) 30, 47, 54, 83, *тогда* 54, *догдѣ* 26, *идеже* 28б, 29, 32а; *тако* 35б, 43; *такожде* 47б; *таже* 54, *иже* 31, *тако* (же) 29, 33б, 34, 41б; *аки* 41б, *за то* 46, *толико* 83б, *того ради* 40, *аще* 69; съчинителните *обаѣ*, *но*, *и*. Те се срещат сравнително рядко у К. Стоянов с изключение на *но* и *и*. Характерни са за частите по архаичния препис на Рилската преправка.

В ръкописа се предпочитат „новите” съюзни връзки, като съчинителните *та* 23б, 26, 29, 43б, 84, 85; *ама* 24, *ами* 28б, *обаѣ* 27, 42, *ама* 84, 85; *а то* 83, 86б, *па* 78, между които има и съставни – *не само/но* 31; *не току/но* и 31; *ни/ни* 85. Характерни подчинителни са като *та* 23, 26, 28, 31б, 37, 42, *за да* 43, 43б, 48б, 49, 88, *ако* 22, 28, 32, 37, 40, 46б, *що*, *защо*, *кога*, *ѣи* = *че* 23, 23б, 25б, *доде* 22, 48, 85; 31, *макар* 36,

макар да 84б, каквото 33б. С висока честотност са и комбинациите от два съюза а защото затова 22, 23, 24, 28б, 35б, 37б, 41, 41б, 51, и като 30б–33б, 77, но като 36б, и ако 26б, та затова 87, затова ако 22б, затова защо 51б, а нито 87б, а то 77, 8б, и които 32б, как да 85б. Тук се нареждат и заетите от Втория Софрониев препис замъ да 83б и камо ли 54б.

За разлика от останалите съпоставяни преписи К. Стоянов използва наречието *аиѿакъ*, като съюз, синоним на *обаче*. Той се среща и в Габровската преправка.

Примерите със съчинителен съюз *че* са повече в частта по Еленския препис (*наметнаха една дреха на плещите си, ѿи трагнаха назагътъ, ѿи покриха... 25б*).

Установяването на видовете подчинени изречения и все още неустойчивият им характер личи в използването на различни съюзи с една и съща функция. Вместо *че* се употребяват – *защо*, *що*, *как*, *как да*, *каквото*.

Съюзни връзки, произхождащи от относителни местоимения и наречия, се срещат сравнително често в частите по Втория Софрониев и по Еленския препис, както и по прередактирания препис на Рилската преправка (*защото 77, когато 25, колкото 23, 43б; както 23, каквото 33, който 46б, която 23, 28, които 34, 77, гдето 43, дето 29б*). По-често обаче вместо тях се използват съответните въпросителни местоимения и наречия.

Типични за преписа са и въведените с *що* подчинени определителни изречения, които са слабо представени в Белочерковския и в Габровския (и *разбили греческю войскъ над рекою Зъртвю що вила войска греческа 400 000 35; а не каквото що дѣматъ накои 30; а що останаха волгари 32 = а българите, които останаха; написалъ Второ пришествіе как що стоатъ праведниците... 4б*).

Специфична за К.-Стояновия препис е контактната позиция на определени предлози и съюзи (и пак на *Библіа пиши, на като излезі Ноѣ от ковчуга... 25; за кога иди на ловъ, да си почива 4бб; и виль проведенъ... за дано погъби Долана 5б*). Подобни конфигурации, свързани с фразоредна „дезорганизация“ и контаминация на съюзи се срещат рядко в езика на другите преписи, където е засвидетелстван последният пример със *за дано*.

У К. Стоянов при отрицание личното местоимение и възвратната частица обикновено се намират преди отрицателната, например да го не погъбишъ 33, го не приели почетно 40б; защо се не отрekli от Христа Бога 44; и го не видаха 26; защо ме не допъсти 36б; дѣто да се не покори намъ 31. Този характерен за западните говори словоред се пази още от Зографската чернова на Паисий и се среща в различна степен в по-късните преписи.

Разговорната лексика в преписа на К. Стоянов е разнообразна по прозход. В нея добре се откроява пласт от вече „традиционни“ за езика на преписите лексеми. Употребени в ранните, те се повтарят и в следващите преписи (гѣдиѣ 25б; тѣриѣ 28б; проводи 31б, 35 б; не рачи 33 'не се съгласи'; дѣматъ 33, 35; везиръ 34б; паша 70б; вей 71; вейлервей 76; каймаканинъ 80б; еничере 81, гавоури 75б; курви 32 'курви'; раѣ 41; кавги 29, 32б, 40б, 78б 'войни, боеве'; крамола 48, 51, 86б 'разпра, бран'; кахаръ 81б; кахаренъ 33; аманетъ 50б; адетъ 31б; хазна 43, 65; шатр 70б; касави 78; сарай 32; мѣшійи 75, сѣкацији 77 'улицы'; ачикъ 32б; ваш 78; вашка 77; хариѣ 31, 77; хортѣвали 26, 49; хортата 31б (хоратата); се корѣлиса 37б, 49б; наковладиха 65; даскали 84).

Към този пласт принадлежи и лексиката, отразяваща по-скоро стремеж към постигане на по-високия стил, или с терминологичен характер – щамка и титъ 24; щамбаютъ 8б; политика 88; простореицы 29б 'накратко казано'; омологѣа 31 'грамота'; философѣа, философи, академии 8б; рицели 30б 'велможи'; принципъ 40б 'принц, велможа'; генерали 43, 49; солдати 42, 49; пастири 88; невѣжди 88; свѣткокѣпство 87 'данък или подкуп, който са вземали гръцките владци при ръкополагането на български свещеници'; отнюдъ 'в никакъв случай' 33б.

Прегледът на лексиката в изследваните ръкописи и в сравняваните преписи онагледява процеса на обогатяване на речниковия фонд чрез по-късната рецепция на Паисиевата творба. К.-Стояновите тогази 26, тогива 26б, 27б, тогис 26; сиромаси 57б, 77 'бедните', осиромашало 57 'опустяло'; аслани 34б, 43б, но раслани; предлог връхъ (не ходѣлъ врахъ тѣхъ да са вий 59, 43б), тос часъ 31 'веднага' както и споменатите кабахатъ, кортолисалъ, проводи, пѣкналъ, раѣ, съюзите замъ да и камо ли са въведени в текста от Втория Софрониев препис. В него се появяват и формите с вметнато -н- (у К. Стоянов да приемне 83б, да спрjemнатъ 86).

Вмятането на *в* в група *-ау-* (чакъшъ 70, гавъри 75, гевънезкихъ – генуезки) е възприето у К. Стоянов от Рилската преправка. Пак в Рилската преправка се употребява *пакъ* със значение 'силно' и *дъракъ* 'човек, който не оценява рода и езика си' (у К. Стоянов *пакъ* 78б; *паката* 43; *дъраци* 22б, 24; *дърачѣ* 23). *Салтъ* се появява в бележките в полето на Преображенския препис, присъства често в Габровската преправка. В нея се срещат също *испарвенъ*, *отпервенъ*. Наследство от Спирдоновата история е *вмѣжи се* 30б 'възмъжа, порасна'; *кантаръ* 55 'мярка за тегло' (у Спиридон е *кнтинари*). Вероятно от Еленския препис идва *иставрези* 2б 'изтрезня'.

Засега конкретно с К.-Стояновия препис се свързват разговорните думи: *младѣжъ* ж. р. 5б 'белег'; *кайчѣта* 76б 'лодки, кораби'; *ваджеци* 28 'бездни'; *прикроти се* 31б 'съгласи се, примири се'; *стрико* 64; *мѣшка* 75 'торба'; *оутъклили* 87б 'уредили'; *коуѣж* 35а; *юрѣш* 53 'атака'; *воаза* 76б 'протока'; *калѣ* 76б; *талази* 76б 'вълни'. Вмятането на *-в-* в някои глаголи (*восприемватъ* 8б, *приемватъ* 88, *ходвалъ*) също се свързва с този ръкопис. Характерни за за него са и употребените в предговора (л. 22б–23б) сродни думи *гражданство*, *гражданностъ*, *граждански разговоръ*, *гражданствени гърци*.

С увеличаването на броя на ръкописите се оформя и набор от устойчиви словосъчетания, характерен за езика на преписите на Паисиевата творба. Като личен принос на К. Стоянов засега могат да се посочат *фана да ѡ кара съ колгаритѣ* 'започна да се разбира с...' 32б; *съ големъ страхъ са вили оуплашили* 29б, *стекалъ са народъ като овци на солъ* 57, *пѣсти се пѣсти седатъ* 61.

Под влияние на говоримия език, но вече на надизреченско равнище, се наблюдава двукратно или трикратно повторение на дадена фраза. Явлението е познато и в песенния фолклор, но вече претворено в художествено средство. Наблюдава се и в съвременната разговорна реч. У Паисий и в по-ранните преписи такива повторения не се срещат. Появяват се в по-късните преписи (Пантелеймоновия, Габровската преправка), например ...и ако не погъвишъ оучители ихъ и ако не изгоришъ книги и исторіи ихъ, те пакъ ще востанатъ... Като развалилъ колгарската зѣмѣ, и погъвилъ ѡучители ихъ и изгорилъ снѣки нѣхни книги 80б–81; а син мѣ за малко времи вилъ хрѣстѣанчѣнъ а то пакъ се сварналъ на поганствѣ, а Трѣвелѣж

като видѣчи са оубарна сѣнъ мѣ на поганствѣ, а тои остави иноуческѣи
чинъ ...и ѡслепилъ го жестоко безъ милости зацо обарналъ болгарскѣа
родъ на поганствѣ 376.

Направените наблюдения върху съдържанието, структурата и
езика на преписа на К. Стоянов от 1844 г. водят до следните изводи.

Ръкописът отразява нов етап от рецепцията на Паисиевата
“История славянобългарска”. Допълнена с гербове, рисунки, стихотво-
рение и преводна историческа песен, творбата на П. Хилендарски
вече е смесен езиков текст с променена типология. Акцентът се
измества върху емоционалното въздействие, което търси и ефекта
на зрителното възприятие, и на мерената реч. Засилена е антигръц-
ката насоченост.

По отношение на съдържанието и структурата си преписът на
К. Стоянов има по-често косвена връзка с различни преписи – Втория
Софрониев, Рилската преправка (два различни нейни преписа), Елен-
ския препис. От последния са прерисувани образи и гербове от Сте-
матографията на Хр. Жефарович, заето е стихотворението на П. Не-
надович, посветено на Хр. Жефарович. Възможна е връзка на К.-Стоя-
новия препис с Габровската преправка (1833 г.), както и с Преобра-
женския или Белочерковския препис, със Старозагорския (1837 г.) и др.

У К. Стоянов не са включени главите със списъци, първият
Паисиев предговор, описанието на знамето, за четирите части на
българската земя. А главата за славянските учители е преместена
след тази за второто разорение на България.

Езикът на изследвания препис не е единен. Той представя целия
диапазон от синтетични остатъци до съвременни форми и категории,
които съжителстват в различно съотношение в писмените текстове
от периода на 30–40-те г. на XIX век.

Езикът е аналитичен и близък до говоримия в частите, където
е ползван препис по Втория Софрониев, и в частите, отвеждащи към
прередактиран и „осъвременен” препис на Рилската преправка (най-
вече л. 306–336; 766–786; 80–81б). В тези части езикът също е
смесен и пази някои архаични форми и облици, но вариантите и
различните решения отразяват съвременната му речева практика,
те са факт на диалектно или наддиалектно равнище. Редукцията е
сравнително широко представена.

Членуваните имена са обичайно явление. Използват се съвременни форми на местоименията и съвременни глаголни окончания. Инфинитивите, сегашните деятелни, миналите деятелни първи и сегашните страдателни причастия са малко и то по-често във въвеждащи фрази или в цитати. Конструкциите със страдателен залог обикновено се трансформират в деятелен. Глаголите от първо спрежение в 3 л. ед. ч. сег. често завършват на **-й**. Окончанието на еловите причастия е **-и**, с изключение на **виле**. В ръкописа се срещат и примери със съкратен инфинитив.

Характерни за тези части на преписа са съставните глаголни сказуеми с първи компонент **фана** 'започна'. Съюзните връзки и изобщо синтаксисът на изреченията отразяват говоримия език. Типични са съюзите **анѳакъ**, **та**, **като**, **и като**, **за да**, **дето**, **џи**.

Също така в тези части на ръкописа редуцията се отбелязва; звук **ъ** по-често се записва с буква **а**; начално **в-** се изпуска във **всички** и **взема** (**сички**, **зема**); кратката форма на възвратноличното местоимение обикновено е **се**, а не изписано с малка носовка; предлог **в** се появява и във вариант **оу**, а предлог **с** – във вариант **сое** рядко и **сас**.

Езикът на текста, който отговаря на препис на Рилската преправка, запазил архаичния ѝ характер (особено л. 41б–42; 68б–76б; 79), се отличава с много остатъци от синтетизъм. На посочените листи има само три случая с редуция, както и само три случая с членувани имена. Предпочитат се старите форми на местоименията също и старите глаголни окончания. Често се среща инфинитив, минало деятелно първо причастие, сегашно деятелно и сегашно страдателно. Запазват се конструкциите със страдателен залог. Тук са и петте случая на дателен самостоятелен падеж. Съюзните връзки, съчинителни и подчинителни, са по-често традиционни.

Изследваният препис не е единен и по отношение на графиката и правописа. На л. 80 започват да се появяват букви **я** (вм. **ѡ**) и **у** (вм. **оу**- и **-ѡ**). В единични примери има и буква **ж**. От друга страна, не се среща **а̄**, която отбелязва днешния звук **ъ** или редуцирано **а**. Намаляват простите и буквените титли. Така е до края на ръкописа.

В контекста на формирация се книжовен език К.-Стояновият препис не предлага сполучливо езиково решение за писмен текст, отговарящо на характера и на актуализиращата се роля на Паисие-

вата история. През 40-те г. на XIX в. говоримият език вече се е наложил над архаичната традиция и е установил свой облик с универсален наддиалектен характер. Той все още е неединен, има дублети и варианти, в него съжителстват различни модели и форми, но съответстващи на подчертано аналитичния му характер през този период. А в изследвания препис такъв баланс не е постигнат.

ЛИТЕРАТУРА

Ангелов 1963: Ангелов, Б. Дойно Граматик. – В: *Съвременници на Паусий*. I. София, 127–145.

Ангелов 1966: Ангелов, Б. *Рилска преправка на „История славяноболгарская“*. Увод и бележки от Б. Ст. Ангелов. София: Изд. на БАН.

Пандурски 1972: Пандурски, В. Нов Търновски препис преправка на История славяноболгарска от 1844 г. *Духовна култура*, № 12, 56–63.

Радев 2000: Радев, И. *История на Велико Търново. XVIII–XIX век*. В. Търново: Слово.

Радев 2012: Радев, И. *Паусий Хилендарски и Търновският край*. В. Търново: Абагар.

Спиридон Йеросхимонах 1992: Спиридон Йеросхимонах. *История во кратце о болгарском народе славенском*. София: ГАЛ-ИКО.

Angelov 1963: Angelov, B. Doyno Gramatik. *Savremennitsi na Paisiy*. I. Sofia, 127–145.

Angelov 1966: Angelov, B. *Rilska prepravka na „Istoria slavyanobolgarskaia“*. Uvod i belezhki ot B. St. Angelov. Sofia: Izd. na BAN.

Pandurski 1972: Pandurski, V. Nov Tarnovski prepis prepravka na „Istoria slavyanobalgarska“ ot 1844 g. *Duhovna kultura*, № 12, 56–63.

Radev 2000: Radev, I. *Istoria na Veliko Tarnovo. XVIII–XIX vek*. V. Tarnovo: Slovo.

Radev 2012: Radev, I. *Paisiy Hilendarski i Tarnovskiyat kray*. V. Tarnovo: Abagar.

Spiridon Yeroshimonah 1992: Spiridon Yeroshimonah. *Istoria vo kratitse o bolgarskom narode slavenskom*. Sofia: GAL-IKO.